

Добринчук О. О.,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА МІФОЛОГІЧНУ ПЕНЕЛОПУ (на матеріалі п'єси А. Б. Вальєхо “Вона ткала свої мрії”)

У статті розглядається питання трансформації міфологічного образу Пенелопи у п'єсі А. Б. Вальєхо “Вона ткала свої мрії”. Досліджуються тенденції переосмислення традиційного матеріалу. Увага зосереджується на аналізі трансформацій, яких зазнали головні та другорядні персонажі твору у літературі ХХ століття.

Ключові слова: міф, традиційний сюжет, міфологічний образ, трансформація.

В статье рассматриваются вопросы трансформации мифологического образа Пенелопы в пьесе А. Б. Вальехо “Она ткала свои мечты”. Исследуются тенденции переосмысления традиционного материала. Внимание сосредоточено на анализе трансформаций, которых испытали главные и второстепенные персонажи произведения в литературе ХХ века.

Ключевые слова: миф, традиционный сюжет, мифологический образ, трансформация.

The article deals with the peculiarities of transformation of the mythological character of Penelope in the A. B. Valjeho's play “She weaved her dreams”. The tendencies of the reconsideration of the traditional materials are researched. Special attention is paid to the analysis of the transformation of the main and minor characters of the play in the literature of the XX century.

Key words: myth, traditional plot, mythological character, transformation.

Відродження інтересу до міф у та до традиції припадає на кінець ХІХ – початок ХХ ст., що пов'язано із багатьма причинами, зокрема, появою нової хвилі міфологізування, усвідомленням кризи суспільства, спробами “повернути “цілісне”, перетворюючи вольове архаїчне світовідчуття, що втілюється у міфі” [3, с. 61]. Традиційні структури по-новому переосмислюються сучасними письменниками, наповнюються новою проблематикою. Як зазначають Г. Фоміна та А. Няццу: “Традиційні структури віддзеркалюють дійсність, одночасно надаючи їй універсальності, пов'язуючи з багатовіковим досвідом людства, та відіграють роль моральних орієнтирів” [7, с.39]. Особлива увага сучасників зосереджується на питаннях боротьби проти збройних конфліктів, місця жінки та її ролі у суспільстві, конфлікту народу та особистості. В ХХ ст. проблеми сучасного суспільства набувають особливого морально-психологічного значення та звучання. Усі вищезгадані аспекти дослідження традиційного матеріалу обумовлюють **актуальність** статті.

Метою даної роботи є виявлення основних закономірностей трансформації відомого традиційного жіночого образу гомерівського епосу – образу Пенелопи у п'єсі іспанського письменника Антоніо Буєро Вальєхо “Вона ткала свої мрії”. Така мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: проаналізувати способи та форми переосмислення традиційного матеріалу; виявити особливості функціонування міфу про Пенелопу у п'єсі “Вона ткала свої мрії”.

У літературі ХХ ст. формується нове бачення жінки – вона перестає обмежувати свій соціальний статус роллю дружини та матері. Письменники сучасності доводять, що під зовнішньою оболонкою покірної дружини ховається пристрасна особистість.

Особливо показовим щодо цього є інтерпретація образу Пенелопи у п'єсі Б. Вальєхо “Вона ткала свої мрії”. Щоб глибше усвідомити суть перетворень, яких зазнала ця міфологічна героїня, потрібно зазначити, що впродовж тривалого періоду міф про неї обмежувався лише розповіддю про її ідеальну моральну поведінку вірної дружини, яка більше двадцяти років покійно чикала свого чоловіка Одиссея. Для древніх греків образ Пенелопи був зразком для наслідування, який був створений Гомером з метою навчити людей, зокрема, жінок правильної поведінки. Проте у літературі ХХ ст. відбуваються якісні зміни морально-психологічних характеристик класичного зразка у контексті аналізу образів Пенелопи та Одиссея. Варто зазначити, що в деяких інтерпретаціях даного традиційного матеріалу образ Пенелопи зазнав сильних аксіологічних трансформацій. Так, наприклад, “за К. Варналісом, Пенелопа може стати прообразом тирана, не тільки жорстокого, а й розпусного, а у романі Е. Юнсона роль героїні змінюється лише по відношенню до оточуючих, внутрішньо ж вона залишається нерішучою” [8, с. 366-367].

Міфологічною основою п'єси “Вона ткала свої мрії” є міф про Пенелопу, яка в очікуванні свого чоловіка з війни вдень тче, а вночі розпускає усе, а в цей час женихи розоряють палац та усе царство. Іспанський драматург насичує цей міф новим звучанням. Використовуючи форму дописування як один із засобів переосмислення традиційного матеріалу Вальєхо не змінює сюжетну схему першозразка, а лише психологізує традиційну ситуацію, конкретизує певні обставини. Завдяки такому підходу до інтерпретації міфу письменнику вдається надати своєму творові актуального сучасного звучання, адже, як стверджує А. Є. Нямцу, “внаслідок таких змін позачасові міфологічні колізії часто набувають реалістично-життєподібну форму” [4, с. 63].

П'єса “Вона ткала свої мрії” є зразком класицистичної драми. Хронологічні рамки охоплюють дві доби, місце дії – палац Одиссея, дія зосереджена на розкритті характеру головної героїні та її ідейній боротьбі з оточуючими. Таке суворе дотримання норм лише чіткіше зосереджує

увагу читача на головних мотивах твору. Провідна тема п’єси – це тема кохання, яка розкривається у двох любовних трикутниках: Пенелопа, Анфіно, Одісей та Анфіно, Телемах, Діона. Як і у багатьох іспанських мелодрамах, у п’єсі “Вона ткала свої мрії” присутня також тема відчаю та сподівань.

Образ Пенелопи Б. Вальєхо суттєво розходиться з гомерівським баченням героїні. Статична постать “Одісеї” набуває сучасних рис та знає суттєвої еволюції: з покірної дружини вона перетворюється на Жінку. Перед героїнею стоїть проблема вибору, момент якого цариця Ітаки так відчайдушно відтягувала. У Пенелопи Вальєхо внутрішньо багатий світ, вона здатна кохати, чекати, мріяти, проте у неї переважають деякі гомерівські риси, зокрема, нерішучість та страх бути засудженою народом. У цьому аспекті образ героїні дуже схожий на образ Пенелопи Е. Юнсона, а пасивність та надієвість нагадують Кассандру Лесі Українки. Саме ці якості не дозволяють героїні стати щасливою, зробити свідомий життєвий вибір. Пенелопа боїться брати на себе таку відповідальність, для неї найкращим є життя у мріях.

Нова Пенелопа сповнена драматизмом буття жінки, вона несе ідею усіх жінок, покинутих чоловіками заради війни. Цариця уособлює жінку, доля і щастя якої були зруйновані Троянською війною. Б. Вальєхо не заглиблюється у своїй інтерпретації традиційного сюжету у глибинну суть Троянської війни. Драматург притримується загальновідомої версії про те, що саме Єлена Прекрасна була причиною цієї війни. Письменник, як і більшість сучасників, розкриває страшний бік такого явища, як війна. Проте Буєро Вальєхо обрав для цього не епізоди Троянської війни, не подвиги героїв, не смерть воїнів, а той інший світ, який залишився поза межами війни – це світ покинутих жінок, які в очікуванні своїх чоловіків страждають, старіють та просто виживають. Для головної героїні п’єси джерелом усіх її нещастя стає саме Єлена, вона звинувачує її у всіх своїх бідах та проклинає: “Будь проклята, будь трижды проклята и уничтожена богами красавица Елена!” [2, с. 180]. Проте підсвідомо, не розуміючи того, вона захоплюється цією жінкою, адже сама прагнула бути на її місці. При зустрічі з Чужоземцем її більше цікавить Єлена та її вигляд, чи вона старіє, що пояснювалось би її поведінкою, а не Одісей. Розпитуючи про вигляд Єлени, Пенелопа не просто хоче знати, заради кого воювали усі видатні герої Еллади, вона порівнює себе з нею, її моральну поведінку із своєю: “Ей должно быть сейчас... хорошо за сорок. А ведя такую легкомысленную жизнь...” [2, с. 164].

Елементом несподіванки та загадки у п’єсі виступає те покривало, над яким працює Пенелопа, яке відображає її мрії. Сама ж героїня розповідає про свої мрії Анфіно, якому вона довіряє. На відміну від загальновідомої версії про те, що зображала Пенелопа на полотні, іспанський драматург

вносить нове бачення мрій жінки, не лише цариці. Вустами героїні Б. Вальєхо висловлює провідну ідею твору – для того, щоб жінка “жила”, їй потрібні увага та кохання. У своїх мріях Пенелопа бачить себе на місці Єлени, вона переносить долю спартанської цариці на свою власну, створює свій ідеальний світ, в якому заради неї змагаються воїни-герої: “И вот снова тридцать юных воинов-героев, сыновья многих тех прежних, появились здесь, чтобы соперничать из-за меня! Не за Елену биться, нет! За Пенелопу... Это была моя Троянская война в миниатюре. Я вновь почувствовала, что живу” [2, с. 191].

Автор протягом твору не розкриває завісу, що саме зображала на покривалі Пенелопа, називаючи зори лише мріями. Символічним стає це полотно, якому, ніби сповідаючись, героїня розповідає про свої найпотамніші бажання, а воно береже її таємницю. Драматург із сумом підкреслює, що саме Пенелопа здатна втілити свої мрії у життя, причина її суму та горя лише у нерішучості та страхів. А. Б. Вальєхо ніби дає право вибору своїй героїні не розпускати покривало, зберегти свої мрії та втілити їх у життя, проте Пенелопі не вистачає мужності, для неї її мрії – це щось недосяжне та нездійсненне. Трагічною є кінцівка п’єси, адже автор розкриває таємницю Пенелопи, яка мріяла увесь цей час про свого чоловіка: “Ты мечтала об Одиссее!” [2, с. 232]. Цариця залишалась вірною своєму чоловікові до кінця, аж поки він не розбив усі її мрії своєю байдужістю, холодністю та прагматизмом. Одиссей наказує спалити покривало, цим самим знищуючи мрії, сподівання та кохання своєї дружини. Героїня пізно зрозуміла, що все, що в неї було цінне, – це ніжний та люблячий Анфіно, який кохав її такою, яка вона є, не зважаючи на вік цариці. Саме він робив її добрішою та щасливішою: “Я ощущала доброту Анфино! Она передавалась мне, наполняла меня и делала добрее, мягче...” [2, с. 230]. Такі ніжні почуття автор пояснює не коханням, а скоріше вдячністю Пенелопи за безкорисливу та щирю любов Анфіно, адже лише він кохав царицю по-справжньому. Автор п’єси підводить сумний підсумок життя у мріях, викарбовуючи головну ідею твору: “Не потрібно жити у мріях, варто боротися за своє щастя”. Кохання в інтерпретації Б. Вальєхо набуває різних рис, у кожного із персонажів воно своє: Анфіно кохає ніжно та безкорисливо, кохання Телемаха – це юнацька некерована пристрасть, почуття Діони до Анфіно сповнені користоловства та вигоди, кохання Пенелопи живе лише у її мріях, а почуття Одиссея ґрунтуються на прагматизмі та лицемірстві.

Тема відчаю та надії є однією з головних у творчості Б. Вальєхо, для якого надія була вічним та незгасним провідником життя. Як зауважує В. Ю. Сілюнас: “Ледь не у кожній п’єсі драматурга іде суперечка надії та відчаю, і ведеться вона, як правило, не у сфері філософсько-логічній, а у сфері самій що не на є життєво-буденній” [5, с. 208]. Пенелопа іс-

панського драматурга зберігає надію на щасливе життя із Одиссеєм до самого кінця, проте цю надію знищує саме той, для кого вона берегла своє кохання. Саме будні, вважає автор, визначають долю героїв п'єси та руйнують її.

Кільцева композиція твору спостерігається не лише у тому, що Пенелопа вдень тче, а вночі розпускає, що вказує на те, що мрії залишаються лише мріями. Таким чином автор ніби хоче показати безкінечність історії, те, що вона іде по колу та не зрушує з місця. "Одиссей, якого стільки років чекали, збирається у нову подорож. Коло замикається, що свідчить про те, що історія тупцює на місці. Точніше, що вона прирікає життя багатьох на застійність" [5, с.214].

Суттєвої трансформації зазнав образ видатного героя Одиссея. Не відступаючи від гомерівського бачення цього персонажа, іспанський драматург так само наділяє свого героя винахідливістю, хитрістю та красномовством, проте ці риси у Б. Вальєхо служать не на користь самому Одиссею. Автор психологізує вчинки та образ героя-воїна, прагне показати, що саме скривається за хитрістю та винахідливістю царя Ітаки.

У переодяганні Одиссея в чужоземця драматург вбачає лицемірство та підлість по відношенню до Пенелопи. Поведінка Одиссея зазнає нищівної критики з боку цариці, яка вважає, що лише боягуз міг заховати обличчя та випитувати усе: "Но ты явился, изменив обличье, трус!" [2, с. 229]. В інтерпретації Буєро Вальєхо герой Троянської війни перетворюється на черству, бездушну істоту, яка здатна лише підозрювати та сумніватися. Як говорить дослідник: "У Буєро кожен персонаж – це "річ у собі", кожен веде безкінечну тяжбу із самим собою. Якщо ж вона скінчиться – перед нами живий мрець, на зразок Одиссея" [5, с.215].

Своєю поведінкою Одиссей доводить дружині лише те, що кохання не збереглося, усе зруйнували роки, і в цьому винні як Пенелопа, так і Одиссей: "Причина всех несчастий в нас самих" [2, с. 231]. Для царя Ітаки найважливішим є його репутація та незаплямований шлюб, а те, що від дружини йому залишилася "лише видимість, яка варта лише сміху, та пuste лушпиння від шлюбного союзу" [2, с.231], Одиссея зовсім не хвилює, адже він готовий знову покинути Пенелопу.

Герой п'єси Вальєхо більше не бачить у Пенелопі жінку, лише дружину, яка повинна залишатися вірною та берегти шлюб. Таке відношення до жінки було характерним для античних часів, проте викликало обурення у сучасників. З цього приводу можна з впевненістю говорити про те, що особливість інтерпретації Буєро Вальєхо Пенелопи полягає у феміністичному трактуванні цього образу.

Повною ідеологічною протилежністю Одиссею виступає образ молодого Анфіно. Як вважає дослідниця: "Зіткнення двох світоглядів – "споглядачів" та "активних" – лежить в основі конфлікту п'єси" [6, с.825].

Молодому герою притаманні риси “споглядача”, як називав своїх персонажів сам драматург. Анфіно прагне до неможливого, хоче побороти нездоланне, вийти за рамки звичного, проникнути у суть явища, його законів. Саме таке прагнення, на думку Л. Сінянської, “допомагає людині розсунути кордони її неволі, пізнати світ та навколишню дійсність, наблизитися до істини” [6, с. 824]. Анфіно є носієм морального начала та ідеологічним опонентом “активного” Одиссея. Боротьба між Одиссеєм та Анфіно – це не лише боротьба за жінку, це двобій “активного” та “споглядача”. У ньому перемагає Одиссей – хитрістю та силою він повертає собі царство, дружину, владу, убиває Анфіно, не зважаючи на те, що саме цей юнак був єдиним захисником Пенелопи, доки не було царя. Проте Одиссей втрачає найважливіше, на думку Анфіно, – кохання Пенелопи. Вона завжди буде пам’ятати саме його – люблячого та благородного Анфіно. Духовну перемогу у цьому двобойі все ж таки отримав “споглядач” Анфіно, а Одиссей приречений на самотність.

Отже, Антоніо Буеро Вальехо звертається у своїх творчих шуканнях до відомого епізоду міфу про Пенелопу. У своїй інтерпретації він переносить головний акцент з подієво-оповідного плану на розробку внутрішнього світу героїв, які стають втіленням сучасних онтологічно-екзистенційних проблем людства. Образ Пенелопи підлягає суттєвій трансформації та виступає сюжетним центром колізій твору. В іспанського драматурга вона сповнена гідності та прагнення бути коханою. Героїня, безумовно, змінює свою життєву позицію, хоча при цьому все ще залишається пасивною та нерішучою. Актуальні проблеми сучасності втілено в образі Пенелопи, на яку вплинули феміністичні тенденції ХХ ст. В рамках класицистичної драми автором інтерпретуються, з точки зору сучасної людини проблеми “жінка та війна”, “вірність та кохання”, “людина і щастя”, “мрія та реальність”, класицистична традиція надає героям певної схематичності та змістової універсальності.

Література:

1. Буценко Олександр. Воснові всього – любов (інтерв’ю з Антоніо Буеро Вальехо) / Олександр Буценко // Всесвіт. – 1996. – № 4. – С. 49-50.
2. Вальехо Антонио Буэрро. Она ткала свои мечты / Антонио Буэрро Вальехо // Вальехо Антонио Буэрро. Пьесы; [пер. с исп.; сост. и послесл. Л. Сиянской]. – М. : Искусство. – 1977. – С. 150-234.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1980. – Т. 2. К-Я. – 720 с.
4. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): Монография / А. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
5. Силюнас В. Ю. Испанская драма XX века / В. Ю. Силюнас. – Москва : Наука, 1980. – 279 с.

6. Синянская Л. Театр Антонио Буэро Вальехо / Л. Синянская // Вальехо Антонио Буэро. Пьесы; [пер. с исп.; сост. и послесл. Л. Синянской]. – М.: Искусство. – 1977. – С. 816-839.

7. Фоміна Г. В., Нямцу А. Є. Міф і легенда у загальнокультурному просторі: Монографія / Г. В. Фоміна, А. Є. Нямцу. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 256 с.

8. Якубовська Наталія. Своєрідність трансформації мотивів гомерівської "Одіссеї" в європейській літературі ХХ ст. / Наталія Якубовська. – Біблія і культура: Збірник наукових статей. Вип. 7. / За редакцією А. Є. Нямцу. – Чернівці : Рута. – С. 362-367.